

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmányban a szerző arra keresi a választ, hogy vajon a nyelvhasználók miért érzik bonyolultnak a földrajzi nevek helyesírását. Ennek során áttekinti a 4., illetve 6. osztályos OFI-s tankönyveket, végigköveti a tanulók által megtanulandó elméleti ismereteket, szabályokat, a tankönyvek, illetve a munkafüzetek példaanyagát. Ennek során rámutat a földrajzi nevek helyesírásához kapcsolódó, a helyesírás-tanulást segítő logikai, pragmatikai, és grammatikai szempontokra. Ráirányítja a figyelmet a sajátos helyesírású példákra, az esetleges el-
lentmondásokra, a tananyaggal kapcsolatban kiegészítéseket javasol, összefüggéseket tár fel, didaktikai javaslatokat fogalmaz meg.

Kulcsszavak: logikai, pragmatikai, grammatikai szempontok a földrajzi nevek helyesírás-tanításában, a földrajzi nevek tanítása a 4. és a 6. osztályos tankönyvben, valamint munkafüzetben

ABSTRACT

In this study, the author seeks to find out why language users consider the spelling of geographic names complicated. He reviews the new, experimental textbooks and workbooks for 4th and 6th grade of primary school, introduces theoretical knowledge, rules and examples in them. He shows the logical, pragmatic and grammatical aspects of learning geographic names spelling. The author draws attention to specific spelling examples, possible contradictions, proposes additions to the curriculum, reveals the contexts, and formulates didactic suggestions.

Keywords: logical, pragmatic, grammatical aspects in the spelling of geographic names; teaching geographic names in 4th- and 6th-grade textbooks and workbooks

GASPARICS GYULA
Apor Vilmos Katolikus Főiskola,
Vác
gasparics.gyula@avkf.hu

**A FÖLDRAJZI NEVEK HELYESÍRÁS-
TANÍTÁSÁNAK LOGIKAI, PRAGMATIKAI
ÉS GRAMMATIKAI ÖSSZETEVŐI AZ
ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANKÖNYVEKBE**

*The logical, pragmatic and grammatical aspects of
teaching the spelling of geographic names in primary
school textbooks*

*Učenje pravopisa geografskih pojmova – logičke,
pragmatičke i gramatičke komponente u udžbenicima za
osnovnu školu*

A felsőoktatásban eltöltött negyedszázados helyesírás-tanítási gyakorlatom során hallgatóim gyakorta panaszkodtak a földrajzi nevek helyesírásának bonyolultságára. Ennek oka vélhetően az előismeretek rendezettségének hiánya volt (a közoktatásban sajnálatosan nem tanítják önálló tárgyként a helyesírást, a nyelvtanórákon pedig, ha egyáltalán sort kerítenek rá, aligha jut elegendő idő a részletekben való elmerülésre), a különböző szerkezetek írásmódját alakító tényezők feltárását követően azonban az addig bonyolultnak tűnő példák írásmódja is világossá vált.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a magyarországi Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet által megjelentetett új generációs általános iskolai nyelvtankönyvekben a szerzők az eredményesség érdekében mennyiben és miként kapcsolják össze a földrajzi nevek helyesírási tudnivalóinak tanítását logikai, pragmatikai, grammatikai és egyéb szempontokkal. A földrajzi nevek pontos írásmódjának elsajátítása összetett feladat, e téren ugyanis „nem elegendő pusztán a helyesírásban való jártasság, mindenképp szükség van grammatikai (alaktani, szófajtnai stb.) tudásra is. A földrajzi nevek esetében földrajztudományi tájékozottság nélkül csak üres találgatás a Dél-kínai-tenger, az Északi-sark, a New York-i és számtalan más név leírása. Jelen esetben a helyesírás a saját szabályrendszerével a szak tudományi ismereteket egészíti ki, és így születik meg a minden szempontból elfogadható szó szerkezet vagy szóösszetétel, az elemkezdő kis vagy nagy kezdőbetű” (Bozsik, 2005–2007, 164–165).

A földrajzi nevekkal, valamint a hozzájuk kapcsolódó helyesírási tudnivalókkal részletesen negyedik, majd ezt követően hatodik osztályban találkoznak a gyerekek, ezért az *Anyanyelv és kommunikáció 4. osztályosoknak* kísérleti tankönyvben, valamint a *Magyar*

nyelv 6. tankönyvekben vizsgálom a földrajzi nevek helyesírásához kapcsolódó elméleti és gyakorlati tudnivalók megjelenítését.

Az *Anyanyelv és kommunikáció 4. osztályosoknak* című kísérleti tankönyv *A tulajdonnevek fajtái* fejezetében az összes tulajdonnévfajtaéhoz kapcsolódó feladatokat találunk. A szófaji jellemzők felidéztetése és példaanyag gyűjtése mellett a szerzők a helyesírásra is felhívják a tanulók figyelmét.

A földrajzi nevek elméleti ismereteinek taglalására a személynevekkel foglalkozó rész után kerül sor. A fejezet felvezető részében a következőt olvashatjuk: „A földrajzi nevek helyesírása azért nehéz, mert változatosak, és sokféle szabály szerint épülhetnek fel. A kevésbé ismerős neveknek mindig nézz utána a szótárban!”

Látható, hogy a tanulóba már a témakör elején beleültetik, hogy a földrajzi nevek helyesírása nehéz. Didaktikai szempontból sokkal inkább motiválni kellett volna őket, vagyis hogy a földrajzi nevek helyesírása összetett, ám megtanulható. A második mondat szövegét is árnyalni lehetett volna azzal, hogy a kevésbé ismerős nevek írásmódjának mindig ajánlatos utánanézni valamelyik helyesírási szótárban, illetve ezeket akár meg is lehetett volna nevezni.

Az 1., egy futóverseny programját ismertető feladatban vegyesen vannak jelen városrésznevek (*Városmajor, Zugliget*), közterületnevek (*Tündérhegyi út-Béla király út-György Aladár utca*), létesítménynevek (*Budapesti Fogaskerekű Vasút, Gyermekvasút*) és járatmegjelölések (*21-es autóbusz*). Ezt követően a gyerekeknek a *hegy, utca, állomás, tér és út* köznevekről kell megállapítaniuk, hogy azok földrajzi nevekhez tartoznak-e. Ebben az esetben a besoroláshoz a *jelentéstani, pragmatikai* ismeretek kínálnak fogódzót; a helyes megoldáshoz tisztában kell lenni a felsorolt példák jellegével, jelentésével.

A feladat c) pontjában a tankönyvírók a *hegy, utca, állomás, tér, út* szavak szófaji értékét – *köznév* – megnevezve annak megvitatását kéri a tanulóktól, hogy e példák földrajzi nevekhez tartoznak-e. A szófaji behatárolás mellett természetesen ebben az esetben is meghatározó szerep jut a jelentésnek.

A 4. feladatban a következő földrajzi nevek szerepelnek: *Fekete-tenger, János-hegy, Dél-Dunántúl, Külső-Somogy, Mosoni-Duna, Borsodi-medence, Atlanti-óceán, Kelet-Magyarország, Csepel-sziget*. A könyv a felsorolt példák mindkét névrészének kezdőbetűit pirossal jelöli, így hívja fel a tanulók figyelmét e szerkezetek helyesírására. Keretbe foglalva ezt követi a szabály megfogalmazása. A szerzők e tekintetben két fogalmat különböztetnek meg; a természet alkotta földrajzi vetületeket (*hegy, óceán, tó, sziget, tenger stb.*), valamint az ember által alkotott létesítményeket, közigazgatási egységeket (*Kossuth utca, Fő tér, Erzsébet híd, Vas megye stb.*).

E meghatározás azonban tovább árnyalható. A *magyar helyesírás szabályai 12. kiadásának* 182. pontja szerint, ha valamely közszót csupán magyarázó céllal kapcsolunk egy földrajzi névhez, az nem válik a név részévé ezért a földrajzi névtől különírandó (pl. *Fertő tó*). A *hegy* szó mellett más köznevek (*csatorna* → *Sió csatorna*; *hegység* → *Mecsek hegység*; *sivatag* → *Kalahári sivatag stb.*) is kötőjel nélkül kapcsolódnak az előttük álló földrajzi névhez.

Mindezek mellett érdemes egyéb példákra is kitérni; a *Gellérthegy* ~ *Gellért-hegy* kétféle írásmódját *pragmatikai* szempontok irányítják; míg az első esetben városrésznévről van szó, addig a *Gellért-hegy* természet alkotta földrajzi nevet jelöl. (Ezzel a jelenséggel majd a 6. osztályos tankönyvben találkozunk a gyerekek.) A kép azonban ennél is tovább árnyalható; ha teljességre akarunk törekedni, érdemes megemlíteni az összetett szavakból álló földrajzi köznevek (*szőlőhegy, veteményeskert stb.*) írásmódjához kapcsolódó tudnivalókat is; esetünkben a *-hegy* és a *-kert* utótagok az előtaggal *egybeírandók*, az egybeírást pedig az összetételi tagok *köznévi szófaji értéke* indokolja. Ehhez kapcsolódóan megemlíthetjük: a köztudatban az él, hogy a földrajzi neveket nagy kezdőbetűvel írjuk, látható azonban, hogy ez az önállóan használatos földrajzi köznevek írásmódjában nincs így.

Természetesen nem várható el, hogy 4. osztályos általános iskolai tanulók ilyen részletességgel tisztában legyenek a földrajzi nevek helyesírási tudnivalóival – ezek közvetítése a pedagógusok feladata. Úgy vélem, hogy a tankönyvben foglalt tudnivalók mindenképpen kiegészíthetők a leírtakkal, a több oldalról történő megközelítés nem bonyolítja, hanem inkább árnyaltabban látattja, tudatosítja a földrajzi nevek helyesírási szabályait.

A magyarázatban a szerzők úgy fogalmazzak, hogy „*Ha egy köznévi természet alkotta földrajzi fogalmat jelöl (...), földrajzi névként is kisbetűvel írjuk, és elé a tulajdonnevet kötőjellel kapcsoljuk (...). Ha egy köznévi ember alkotta földrajzi fogalmat takar (...), földrajzi névként is kisbetűs marad, és az előtte álló tulajdonnévtől különírjuk (...).*” Egyértelmű, hogy ezekben az esetekben a *kis kezdőbetűvel* ~ *kis kezdőbetűs* fogalomhasználat a helyes. Egyébként erre *A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása* is kitér a szabályozati rész változásai 2. pontjában: „*A szabályzat több pontjában szerepel az, hogy egy szót nagybetűvel írunk. Helyesen: nagy kezdőbetűvel*” (AkH. 595). A tankönyvi szabálymegfogalmazásban emellett zavaró a *természet alkotta és az ember alkotta földrajzi fogalom* terminusok használata. Az 5. feladatban előforduló *Tiszta-tó* írásmódja például részben ellentmond ennek a meghatározásnak. A *tó* általában természeti képződmény, itt viszont ember alkotta víztározóról (másik neve: *Kiskörei-víztározó*) van szó, tehát ebben az esetben a besorolás korántsem egyértelmű. A kötőjeles írásmód egyébként azért is szükséges, mert a különírással azt jeleznénk, mintha a *Tisza* tulajdonnév a *tó* köznévi nélkül, önmagában is *tóra* utalna. *A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása* a tulajdonnévi szerkezetek tárgyalásakor földrajzi közneveket és közterületneveket különböztet meg, a *Helyesírás* című könyv pedig a földrajzi közneveket jelentésük alapján csoportosítja (pl. víznevekben előforduló, domborzatot jelölő stb.) (Laczkó-Mártonfi, 2006, 185), illetve utcanevekről, utcanévi utótagokról beszél (i. m. 205).

Az 5. feladat megoldásához, amely a felsorolt földrajzi nevek szabályhoz való kapcsolását kéri a tanulóktól, és az első csoportban azokat a kötőjeles földrajzi neveket kéri feltüntetni, amelyekben a *földrajzi köznévi* a tulajdonnévi része, egyértelmű a *szófaji szempontú megközelítés*. Ugyanakkor a feladat megoldása során – bár ez nem tűnik ki – sokkal lényegesebb a *pragmatikai ismeretek* megléte (l. *Tisza-tó*).

A *Szahara sivatag*, *Bükk hegység*, *Duna folyó* példák kötőjel nélküli írásmódjában elsősorban *pragmatikai szempontok* dominálnak; a nyelvhasználók túlnyomó többségének

szükségtelen elmagyarázni, hogy a Szahara *sivatag*, a Bükk *hegység*, a Duna pedig *folyó*. (Utóbbi esetben is pontosíthatunk; a Vízügyi honlapon a következő olvasható: *A Dunát általában folyónak nevezzük, de az 1000 kilométernél hosszabb, bővíző természetes vízfolyást folyamnak hívják. A Duna is folyam.*)

Az ember alkotta fogalmat jelölő közneveket, illetve a földrajzi köznevek értelmező szerepét sem célszerű egyazon szabálypontba foglalni; a *Sió csatorna* példa Laczkó Krisztina-Mártonfi Attila: *Helyesírás* című kiadványának szótárjegyzékében különírt formában szerepel. A példa egyszerre jeleníti meg a korábban már említett két tényezőt; a *csatorna* egyszerre ember alkotta vetület, egyben a földrajzi névben értelmezői szerepet is betölt. Ha a *pragmatikai* szempontot helyezük előtérbe, vagyis hogy az értelmezéshez szükségtelen az utótag használata, magától értetődővé válik a kötőjel nélküli írásmód (l. még *La Manche csatorna*). Mindez meg is fordítható; ha az értelmezéshez szükséges a földrajzi köznévről kapcsolása, úgy a kötőjelet minden esetben ki kell tenni, ennek megfelelően például a *Duna-Tisza-csatorna*, *Kieli-csatorna stb.* kötőjellel írandók. A *Sebes-Körös* és az *Adriai-tenger* szerkezetek esetében nem az utótag értelmez; a kijelölést, a pontosítást az előtag végzi. Sorrendiségben elől áll a jelző, ezt követi a jelzett tag. Ha egy szerkezetben jelzői előtaggal megjelöljük az utótagot, annak kitétele a nyelvben már kötelező lesz. (A földrajzi nevek alsó tagozatos tanításán már túlmutat, azonban érdemes kitérni arra is, hogy egy földrajzi név esetében nem csupán a földrajzi köznevek értelmezhetik az előtagot. A példák közt szereplő *Zala megye* mellett a *Zala folyó* szerkezet is földrajzi nevet alkot. *Morfológiailag* másként toldalékoljuk az utótagot, ha a megyéről (*A hétvégén Zalába utazunk.*), s megint másként, ha a folyóról (*Lemegyünk a Zalára.*) van szó. A pontos nyelvhasználathoz a beszélőnek *pragmatikai* és *nyelvhasználati (morfológiai)* ismeretekkel is rendelkeznie kell, tisztában kell lennie azzal, hogy a szövegkörnyezetbe milyen toldalékmorféma kapcsolásával illeszti be a *megye*, illetve a *folyó* nevét. A *morfológiai* és *pragmatikai* szempontok mellett *lexikológiai* szempontok is érvényesülnek: míg az első esetben nem használhatunk névelőt, addig a második esetben a határozott névelő kitétele kötelező.)

A *földrajzi nevek* 2. fejezet 1. feladatában a tanulóknak Magyarország térképén kell megkeresniük a sorszámokkal megjelölt megyéket. Ezek a számozás szerint a következők: 1. *Vas megye*, 2. *Jász-Nagykun-Szolnok megye*, 3. *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye*, 4. *Komárom-Esztergom megye*, 5. *Bács-Kiskun megye*, 6. *Somogy megye*. Látható, hogy a felsorolásban a szerzők az egy-, két- és három részből álló megyék mindegyik típusát megjelenítik, majd – a 2. feladatot követően – pontosan rögzítik írásszabályaikat. A szabálymegfogalmazásban a *'kiskötőjel'* terminus használata helyénvaló, mivel a földrajzi neveknek van olyan csoportja, amelynek írásában nagykötőjelet alkalmazunk.

A 3. feladat a közterületnevek írásmódjával *híd*, *körút*, *tér*, *utca* földrajzi köznévi utótagú földrajzi nevek helyesírásával foglalkozik. Ezzel kapcsolatban a pedagógus felhívhatja a gyerekek figyelmét arra, hogy „*egyszerűsített írásformát mutatnak az utcanévek (illetve általában a közterületnevek – a szerző kiegészítése), hiszen a tulajdonnévi rész és a földrajzi köznévről mindig különírt formában kapcsolódik egymáshoz a köztük lévő, nemegyszer bonyolult grammatikai viszonytól függetlenül*” (Laczkó, 2005–2007, 93–94). A feladatot

mondatkiegészítéses szabályfelismerés követi. Mivel a felsorolt példák közt a *híd* földrajzi közneves példák is szerepelnek, felvetődik a kérdés (1. korábban *Tisza-tó*), nem kellett volna-e a szerzőknek külön is foglalkozniuk azokkal az esetekkel, amikor „a *híd* szó *valamely folyó nevével birtokos jelzős viszonyban áll*” (AkH. 181.), ekkor ugyanis azt kötőjellel kapcsoljuk a folyó nevéhez (*Duna-híd*). Ennek hiányában a gyerekek a felsorolt példák alapján azt hihetik, hogy a *híd* földrajzi köznévi, ami mindig kötőjel nélkül kapcsolódik az előtte álló névrészhez.

A 4. osztályos tankönyv *A földrajzi nevek* 2. fejezetében együtt szerepelteti a megyenevek és a közterületi nevek, illetve az égitestek nevének helyesírási kérdéseit.

Az égitestekkel foglalkozó anyag rész előtt a szerzők felidéztek a gyerekekkel az előző tanévben tanultakat. A 3. osztályos tankönyv nem önálló egységként, hanem más tulajdonnévtípusok – személynevek, állatnevek, földrajzi nevek, intézménynevek, címek – közé illesztve foglalkozik az égitestek bemutatásával. A *Saját nevek* témakör 3. feladatában találkozhatunk a következő felsorolással: *Tejút, Fiastyúk, Nap, Merkúr, Hold, Plútó, Föld*. Látható, hogy a példák közt egyaránt található *csillagnév, bolygónév*, valamint *csillagkép* neve is. A feladat *b*) pontjában a tanulókkal e tulajdonnevek helyesírását is megfigyeltetik. Az égitestek neve munkáltató jelleggel felbukkan még a 6. feladatban is, ahol a gyerekeknek példákat kell gyűjteniük.

Az előzmények alapján talán teljesebb lett volna, ha negyedik osztályban az égitestek közül nem csupán a Naprendszer bolygóinak nevét, hanem egyéb csillagászati megnevezéseket, s azok helyesírását is megismertetik a tanulókkal; *Androméda-köd, Nagy Göncöl csillagkép, Sarkcsillag stb.*

Ennek megfelelően a helyesírási tudnivalók összefoglalása is csupán az égitestek nagy kezdőbetűs írásmódjára utal, s nem tér ki egyéb csillagászati elnevezések helyesírására. Emellett a szabály megszövegezésében a többes szám helyett helyénvalóbb lett volna egyes számot használni: *Az égitestek neve (csillagok, csillagképek, bolygók stb. neve) is tulajdonnév.*

Amint látható, a 4. osztályos tankönyv *A földrajzi nevek* 1. fejezetben is foglalkozik a közterületi nevekkel, majd *A földrajzi nevek* 2. fejezetében újra kitér rá, illetve ugyanebben a fejezetben szerepelteti az égitestek nevének helyesírását. *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásában e két csoport külön kategóriában szerepel.

A 4. osztályos *Anyanyelv és kommunikáció* munkafüzet gyakorlóanyaga három szakaszban, sokoldalúan kapcsolódik a tankönyv elméleti anyagához.

A főnév és a melléknév fejezet három részben foglalkozik földrajzi nevekkel. Az első rész csupa nagybetűs betűhálóban kerestet földrajzi neveket, majd azokat le is írhatja. A feladat alapvetően a földrajzi nevek nagy kezdőbetűs írásmódját gyakoroltatja (*Aggtelek, Badacsony, Duna, Hortobágy, Vác stb.*). A 2. feladatban a felsorolt példák hiányzó betűit egészített ki. Itt csupán a földrajzi nevek felismertetéséről van szó, rendezett helyesírásikészség-fejlesztés nem jelenik meg a feladatban. Ezt követően a tankönyv által megadott mondatokból kell a tanulóknak leírniuk az azokban szereplő földrajzi nevek szótagi alakját, amelynek során jól hasznosulhatnak a korábban megszerzett elméleti ismeretek.

A földrajzi nevek 2. témakör a közterületi nevek használatát gyakoroltatja. Ötletes és motiváló az 1. feladat, amely egy településtérképen kerestet útvonalatokat, így életszerűen alkalmaztatja a tanult ismereteket. A 3. feladatban a tanulóknak egy szöveget kell mondatokra tagolniuk. A szerzők külön is felhívják a gyerekek figyelmét a pontos helyesírásra.

A földrajzi nevek 3. részben a tanulók a lakóközvetükhöz tartozó földrajzi nevek (ország, megye, település), illetve egyéb, híd, hegység, utca földrajzi köznévi utótagú példák írásmódját gyakorolják, három magyarországi városnevet pedig képrejtvény megfejtésével tudnak leírni.

A tanulók ezt követően 6. osztályban találkoznak a földrajzi nevek helyesírásával; a tankönyv *A névszók és a határozószók* tananyagrészen mindössze két oldal terjedelemben foglalkozik velük.

Elsőként példák bemutatása vezeti fel a földrajzi nevek tanítását. Ezúttal sem marad el az intelleum, miszerint „A földrajzi nevek helyesírása nem egyszerű feladat”. A szerzők egyben arra is felhívják a tanulók figyelmét, hogy kétség esetén mindenképpen nézzenek utána a *Magyar helyesírás szabályai kiadványban*. (Helyesen: *A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásában az adott példának vagy szerkezetnek*.)

A szerzők nem átfogóan foglalkoznak a kérdéskörrel, hanem csupán a legfontosabb típusokat említik. A tanulók elsőként a több különálló elemből alkotott földrajzi nevek – így a megyék és közterületek nevének – helyesírásával ismerkednek meg. A rövid szabályismertetés úgy fogalmaz, hogy esetükben az első tagot nagybetűvel, a közterület fajtáját pedig kisbetűvel írjuk (*itt is pontosabb lett volna a nagy és kis kezdőbetű terminusok használata*). Ennek kapcsán meg kell állapítanunk, hogy a 4. osztályos tankönyv terminológiája – *névrész, földrajzi köznévi* – szakmailag elfogadottabb.

A 2. csoportba a mai és történelmi államnevek helyesírási tudnivalóinak ismertetése került. A szerzők szabályként azt fogalmazzák meg, hogy esetükben „*minden tagot külön szóba írunk, valamint az és kötőszó kivételével nagybetűvel kezdünk*”. Példaként az *Amerikai Egyesült Államok, Costa Rica, Trinidad és Tobago Köztársaság* országneveket szerepeltetik. Utóbbi megjelenítése, bár meglehetősen ritkán használatos, szakít a sablonossággal. (A szöveg félkövér szedéssel emeli ki, hogy a mai és történelmi államnevekben minden tagot **külön** írunk, ezért célszerű lett volna a *Dél-afrikai Köztársaság*, valamint a *Nagy-Britannia* kötőjeles jelzős szerkezetek írásmódjával is foglalkozni.)

A 3. pont a több szóból álló, valamelyik tag határán kötőjellel kapcsolódó földrajzi nevek helyesírási tudnivalóival foglalkozik. Ennek során megállapítja, hogy a „*folyó, hegy, hegység, sziget, tó, tenger, óceán elnevezéseket (és még sok más hasonló szót) többnyire kötőjellel kapcsoljuk az előtte álló taghoz*”. Ebben az esetben is megnevezhető lenne a névrészek tulajdonnévi, illetve (földrajzi) köznévi szófaja. A magyarázatnak az a része, amikor a pontosabb megértés végett bizonyos önmagukban használt földrajzi nevekhez kis kezdőbetűvel és kötőjel nélkül hozzá kell illeszteni a megfelelő földrajzi elnevezést, *pragmatikai szempontokat* fogalmaz meg.

A tananyag ezt követően olyan földrajzi elnevezéseket említ, amelyekben az előtag valamely égtáj neve (*Nyugat-Magyarország, Északkelet-Európa*). Szabályként azt fogalmazza

meg, hogy „az égtájat ilyenkor nagy kezdőbetűvel írjuk, és kötőjellel kapcsoljuk hozzá az utótagot”. Ez egyfajta kiemelés; a kérdést az AkH. 176. a) pontja szabályozza, ami nem jelentésalapon, hanem szófaji szempontból fogalmazza meg a szabályt. Eszerint a földrajzi nevek *közszói* vagy *tulajdonnévi* előtagjait kötőjellel kapcsoljuk az utótaghoz. Ezzel a szemlélettel a tanulók mindenképpen átfogóbb ismeretekhez jutnának.

A tanulók, amint 4. osztályban, úgy 6. osztályban is találkoznak a megyenevek írásmódjával, a tananyagban azonban csupán a többelemű megyenevek példái szerepelnek.

Összességében véve a tankönyv – egyes földrajzinév-típusokat kiemelve – szűk terjedelemben, mindössze két oldalon foglalkozik a földrajzi nevek helyesírásával. Egy átfogóbb szemléletű, részletesebb feldolgozás bizonyára jobban elmélyítené a kapcsolódó ismereteket, aminek eredményeképpen a nyelvhasználók jobban megértenék a földrajzi nevek helyesírását.

A tankönyvhöz tartozó munkafüzet is ugyanígy két oldal terjedelemben foglalkozik a földrajzi nevek helyesírásának gyakoroltatásával. Az 1. feladatban a tanulónak földrajzi atlaszokból kell példákat keresniük a megadott *folyó, hegy, tó, tájegység, megye* fogalmakhoz. Látókörüket szélesíti, hogy a feladat többelemű földrajzi névi példákat is kér.

A 2. feladatban úgynevezett szóösszeadással kell a gyerekeknek földrajzi neveket alkotniuk (*Velencei + tó = Velencei-tó; Balaton + felvidék = Balaton-felvidék*). A feladatban – a tankönyvben foglalt tudnivalókkal összhangban – a szerzők a kétféle megoldás lehetőségére is felhívják a figyelmet (1. *Margit + sziget = Margitsziget*; 2. *Margit + sziget = Margit-sziget*).

A példák közül ki kell emelni a *Gellért-szobor* szerkezetet, amely talán szokatlanul hat a hagyományosnak nevezhető földrajzi nevek felsorolásában. Ebben az esetben olyan művészeti alkotásról van szó, amellyel sokak által ismert, jól azonosítható helyet jelölünk meg.

A 3. feladat egy boríték megcímezése olyanformán, hogy a feladó neve és címe is szerepeljen rajta. Bár a címzett és a feladó neve nem mellőzhető, azonban ezek nem tartoznak a földrajzi nevek körébe. A településnév, illetve a közterületnév írásmódja ide sorolható, így azok írásmódjával tisztában kell lenniük a tanulónak. (*A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása* egyébként a postai szabályozások sokfélesége miatt mellőzi a 11. kiadás 298., e kérdéssel foglalkozó szabálypontját.)

A 4. feladat kiegészítéses jellegű; a tanulónak lakóhelyük nevével, a megye, valamint egy ott található tó vagy folyó megnevezésével, iskolájuk nevével, pontos címével kell kiegészíteniük a szöveget. A szerzők e feladatban is felhívják a gyerekek figyelmét a helyesírás ellenőrzésére.

Több szempontból is nagyon motiváló az 5. feladat, amelyhez a tanulónak először önálló munka keretében, külön lapokra kell leírniük azokat a magyarországi és külföldi helyneveket, ahol már korábban jártak. Ezt követően csoportmunkában, általuk kiválasztott szempontok szerint különítik el a földrajzi neveket tartalmazó cédulákat, majd közös munka keretében, képzeletbeli útvonalat állítanak fel a legtöbbször által látott, vagy meglátogandó helyszínekből.

A 6. feladatban a tanulóknak 2-2 példát kell írniuk egy, illetve több szóból álló országnévre, közterületi névre, megyenévre, több szóból álló helységnévre, valamint olyan egyelemű folyónévre, amelyhez pontosító értelmű földrajzi elnevezés kapcsolódik. A feladat megoldásához fel kell tudni idézniük a tankönyvből megtanult helyesírási és földrajzi (*pragmatikai*) ismereteiket is.

Látható, hogy bonyolultsága ellenére mind a 4. osztályos, mind pedig a 6. osztályos OFI-s tankönyv viszonylag szűk terjedelemben foglalkozik a földrajzi nevek helyesírásával. Az eredményesség érdekében nagy feladat hárul a pedagógusokra. *„Céltudatos és állandó gyakorlás, ellenőrzés és értékelés nélkül nincs eredményes helyesírás-tanítás. A jó tanítók és tanárok minden anyanyelvi órán sort kerítenek egy kis tollbamondásra vagy más helyesírási gyakorlatra, amelyet ellenőriznek, javítanak, értékelnek”* (Adamikné, 2008, 243). Mindemellett nagyon fontos, a földrajzi nevek helyesírásának kialakításában pedig igazán szemléletes az is, hogy a pedagógusok ne csupán a nyelvtanórákon ügyeljenek a helyesírásra, hanem az is *„kívánatos volna, hogy a nem anyanyelvi tárgyak tanítói-tanárai éppoly szigorúan ítéljék meg a hibákat, mint az anyanyelv tanára”* (Adamikné, 2008, 245).

Szakirodalom:

- A magyar helyesírás szabályai 12. kiadás* (2015). Budapest: Akadémiai Kiadó
- Adamikné Jászó Anna (2008): *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Budapest: Trezor Kiadó
- Antalné Szabó Ágnes: A magyar helyesírás vizuális rendszere. In *Anyanyelv-pedagógia*. Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyartanári Tagozat. Szakfolyóirat magyar nyelven tanító pedagógusoknak.
- Anyanyelv és kommunikáció 4. osztályosoknak*. Kísérleti tankönyv (2016). Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet
- Bozsik Gabriella (2005–2007): Módszertani javaslatok néhány tulajdonnévfajta helyesírásának tanításához. In: *Két évtized a helyesírásért*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola – EKF Líceum Kiadó
- Laczkó Krisztina (2005–2007): Gondolatok a magyar helyesírásról egy új kézikönyv kapcsán I. In: *Két évtized a helyesírásért*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola – EKF Líceum Kiadó
- Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila (2006): *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó
- Magyar nyelv 6*. Tankönyv (2016). Eszterházy Károly Egyetem (Oktatókutató és Fejlesztő Intézet)
- Nyelvművelő kézikönyv* (1983). Budapest: Akadémiai Kiadó